

interview

"De staat en de multinationals zijn de parasieten van onze samenleving."

Een interview met Edward Goldsmith

PAUL GIMENO

Edward Goldsmith is één van de hele groten van de groene beweging. Hij is de oprichter van *The Ecologist*¹, één van de meest gelezen internationale ecologische tijdschriften, en hij was jarenlang hoofdredacteur van het blad. In de jaren zeventig was hij mede-auteur van het invloedrijke *Blueprint for Survival*. Zelf schreef hij onder andere *The Great U-Turn: De-industrializing Society* en *The Way*. In 1991 ontving hij de *Right Livelihood Award*.²

Hoewel hij bekend staat als een engelstalig auteur, heeft hij een Franse achtergrond. Zijn moeder werd geboren te Vichy uit een Elzas-familie. Haar va-

der kwam uit een boerenfamilie uit Allier en verliet zijn dorp om een hotelletje op te zetten in Vichy. Goldsmith's vader kwam uit een joodse familie uit Duitsland. Voor de oorlog leidde hij een aantal hotels in Frankrijk. "Iedereen dacht dat hij de eigenaar was, maar hij had gewoon de pacht ervan overgenomen. Hij was voorzitter van een maatschappij die *Société des Hôtels Réunis* heette. Ik werd dus opgevoed in paleizen, ziet u. Dat kan misschien eigenaardig overkomen voor iemand die zich aan ecologische problemen interesseert," aldus Goldsmith. Zelf spreekt hij vloeiend Engels en Frans. "Ik spreek Frans omdat ik het altijd heb gesproken met mijn

1 Zie het overzicht van Jan Matthieu omtrent de inhoud van dit tijdschrift: *The Ecologist*, *Oikos*, no. 1, 1996: 99-101.

2 De *Right Livelihood Award*, gesticht door Jakob von Uexkull, is de alternatieve Nobelprijs bestemd voor "those working on practical and exemplary solutions to the real problems facing us today". Andere bekende genomineerden zijn Petra Kelly (1982), Leopold Kohr (1983), Manfred Max-Neef (1983), Theo van Boven (1985), Chipko Movement (1987), John Galtung (1987).

moeder, maar in feite heb ik al mijn studies in Engeland gedaan.”

We ontmoeten Goldsmith tussen twee reizen door in Parijs. In het interview proberen we vooral een aantal van zijn controversiële stellingen te verduidelijken en naar de achtergronden daarvan te peilen, eerder dan in confrontatie te gaan. Aan controversiële ideeën is er bij Goldsmith anders geen gebrek. Over duurzame ontwikkeling bijvoorbeeld.

EG (Edward Goldsmith): “Die hele retoriek van duurzame ontwikkeling, dat is allemaal kletsboek. Men doet alsof men met iets nieuws begonnen is, maar duurzame ontwikkeling betekent niets als ze niet samengaat met diepgaande veranderingen in de samenleving. Dan zetten we dezelfde politieke economie op wereldvlak gewoon verder met andere retorische middelen.”

Het probleem en de oplossing

PG (Paul Giméno): “U stelt dat de grote internationale conferenties over duurzame ontwikkeling een middel zijn om, in het zicht van nieuwe ecologische uitdagingen, de macht van de bestaande internationale instellingen in stand te houden, zoals die van Bretton Woods bijvoorbeeld.³”

EG: “De conferentie van Rio in juni 1992 werd in een beslissende plooi gegoten tijdens de verschillende voorbe-

reidende commissies. Die zogenaamde *prepcoms* werden gedomineerd door mensen als Stephen Schmidheiny, van de *Business Council for Sustainable Development*, die geloof ik om en bij de honderd miljoen dollar heeft gegeven. Zij zijn erin geslaagd om van de agenda van Rio ontzettend belangrijke dingen af te voeren, zoals de rol van de internationale handel en de transnationale ondernemingen. Wat zij willen doen geloven is dat *hetzelfde systeem* dat het leefmilieu vernietigt en miljoenen mensen marginaliseert ook met de oplossing voor die problemen zal komen. Het is volgens mij geweldig oneerlijk een dergelijke zaak te willen doen geloven.”

“Het vreselijke aan het economisch systeem dat vandaag domineert, is dat het zoveel mensen marginaliseert. Er zijn rond de 600 miljoen landbouwers en ambachtslieden - zonder China mee te rekenen - die hun levenswijze, die samenhangt met een huishoudeconomie, zullen moeten opgeven om in de sloppenwijken in alsmaar meer bevolkte megalopolissen te gaan wonen. De verzorgingsstaat waarin wij in het rijke Noorden leven, stelt dat systeem niet in vraag, maar houdt het in tegendeel mee in stand.”

PG: “Als ik uw kritiek in *The Way goed begrijp, dan hebt u niets tegen de verzorgingsstaat als systeem van bescherming tegen sociale risico's, maar bent u tegen een economisch systeem dat als gevolg heeft dat de verzorgingsstaat onontbeerlijk wordt?*”

³ De in 1944 in Bretton Woods (New Hampshire) gecreëerde instellingen zoals de Wereldbank en het Internationaal Monetair Fonds, staan voor de economische en technische modernisering van de wereld en zijn radicaal in vraag gesteld door economen en activisten zoals Manfred Max-Neef, George Aditjorno en Vandana Shiva. Zie Lisa Jordan, *The Bretton Woods Challengers: In Development: New Paradigms and Principles for the Twenty-First Century*. Griesgraber, J. & Gunter, B. (Eds), Pluto Press, London, 1996: 75-89.

EG: "Helemaal juist. Die gemarginaliseerde mensen worden trouwens dubbel uitgebuit, want zodra de gemeenschappen waarin ze leefden vernietigd zijn, komen ze niet alleen terecht in een marktsysteem dat dingen produceert die ze toch niet kunnen consumeren, maar ze dienen daarenboven ook nog eens als zondebokken in het kader van de culpabiliserende betogen op de grote milieuconferenties. Dat is allemaal redelijk pervers, weet u. De markt maakt hen afhankelijk van een systeem dat hen verarmt. Die verarming wordt de bron van enorme vervuiling - denk even aan de levensvoorwaarden in de sloppenwijken - en legitimeert op haar beurt een 'ontwikkeling' die door onze technocratische instellingen alleen wordt begrepen in termen van een op alsmaar meer groei beluste markteconomie. Hoe wilt u dat die mensen daaruit geraken?"

"Noch de verzorgingsstaat, noch het basisinkomen waarover de laatste tijd zoveel wordt gesproken, laat die mensen toe echt deel te nemen aan de maatschappij, hetzij psychologisch, hetzij sociaal. En ze zullen dat ook niet doen in de toekomst. We moeten absoluut samenlevingen creëren die mensen *niet* marginaliseren. De mondiale markteconomie legt in de ganse wereld de productie op van goederen die niet op het lokale niveau worden geconsumeerd en die worden geproduceerd in productie-eenheden waarvan de gespecialiseerde arbeiders uit het buitenland komen. Het is trouwens geen toeval dat de informele subsistentie-economie in de sloppenwijken aan een hergeboorte bezig is. In Ivoorkust bijvoorbeeld, waar de formele economie slechts instaat voor 6% van de jobs, 'reconstrueren' de mensen een huishoudeconomie die functioneert op het niveau van de kleine gemeenschappen."

PG: "Waardoor het ultra-liberalisme, tot zijn toppunt gevoerd, paradoxaal genoeg de catalysator zou worden van zijn tegendeel, namelijk een nieuw socio-economisch communautarisme. Alleen gaat het hier jammer genoeg om een gedwongen vorm van self-reliance."

EG: "Gemarginaliseerde mensen in Europa of elders zullen geen andere keuze hebben dan terroristisch geweld of de uitbouw van lokale productie- en consumptie-eenheden. Ze zullen hun eigen kleine economie opnieuw moeten samenstellen. De mondialisering van de markt scheidt een nooit geziene toestand. De competitiviteit legitimeert zelfs hier in Europa de ontmanteling van de verzorgingsstaat. Het is een explosieve situatie. Zoals blijkt in Engeland bijvoorbeeld, waar de regering vergeten is dat er geen gemeenschap of familiekring meer is om het gemarginaliseerde individu te onderhouden."

Rede versus gevoelens

PG: "Laten we verder ingaan op uw ideeën over maatschappij en sociale samenhang, want die zijn nogal controverseel. Ik grijp eerst even terug naar de Duitse socioloog Ferdinand Tonnies die het onderscheid heeft geïntroduceerd tussen de 'Gemeinschaft' en de 'Gesellschaft'. In de Gemeinschaft is de sociale samenhang erg groot en worden de gemeenschapsnormen en waarden passief beleefd, zonder dat er diep over wordt nagedacht. In de Gesellschaft is het sociale weefsel geatomiseerd als gevolg van de nadruk die gelegd wordt op het persoonlijke belang van het rationele economische handelen. De solidariteitsbanden zijn er gebureaucratiseerd en geïstitutionaliseerd. Tonnies

zag in de *Gesellschaft* de noodzakelijke voorwaarde voor de wedersamenstelling van een *Gemeinschaft*, maar dan een *Gemeinschaft* waar de cohesie wél bewust zou zijn, bedacht ook, en volledig opgenomen door vrije individuen overeenkomstig hun persoonlijk belang. Kortom, die andere *Gemeinschaft* waarop Tonnies doelde is van de orde van een gemeenschap die bewust geworden is van zichzelf. Bij u echter lijkt me de apologie van de sociale samenhang die eigen is aan de *Gemeinschaft*, eerder af te hangen van een regressieve utopie en niet, zoals voor Tonnies het geval was, van een opbouw vertrekkend van 'verlichte' individuen. Of vergis ik me?"

EG: "Neen, u vergist zich hoege-naamd niet. Wat ik verdedig heeft niets te zien met wat Tonnies hoopte, omdat ik noch in het primaat van de Rede geloof, opgevat in termen van persoonlijke belangen of berekening (de kosten-baten analyse), noch in het sociaal contract. De scheiding van de rede en de gevoelens die typisch is voor onze moderne samenlevingen, laat sporen na waarvan we ons niet kunnen herstellen. Ik geloof niet in een samenleving die gegrondvest is op de rede of op het contract. De opvoeding, de socialisatie, de *kanalisatie* van de gevoelens — die het in onze moderne samenlevingen laat afweten — moet volgens mij *tegelijk* de noden van het individu, van de familie en van de gemeenschap dienen. In een samenleving waar de berekenende geest niet primeert over de vitale emoties zal de vervulling van individuele behoeften op natuurlijke wijze samenvallen met de behoeften van die samenleving, en dus bijdragen aan haar samenhang."

PG: "Op dat laatste punt sluit u zich

aan bij de voorstellen van de anarchist Kropotkin, die u citeert in *The Way...*"

EG: "Gedeeltelijk wel ja. Ik spreek in dat verband van een hiërarchisch mutualisme."

PG: "Dat mutualisme heeft bij u een draagwijdte die niet alleen sociaal maar ook biologisch is. Dat is eigenlijk de Gaia-hypothese. Net zoals de 'beperkingen' die het individu ondergaat in het kader van tribale samenlevingen sociale samenhang verzekeren, zo zou volgens u eenzelfde samenhang mogelijk zijn tussen enerzijds mensengemeenschappen en anderzijds de 'beperkingen' die aan de levende wezens worden opgelegd in het kader van de biosfeer. Vandaar de overeenkomst tussen de onderdelen en het geheel, en vandaar ook dat de biosfeer zou kunnen worden voorgesteld als een soort zelfregulerend organisme?"

EG: "Precies. Het individualisme van de berekenende, rationele geest, het weigeren van de sociale 'beperkingen', is daarmee in tegenstelling. In werkelijkheid gaat die weigering overigens samen met het opleggen van andere beperkingen die zich situeren op het vlak van de staat en de internationale ondernemingen. Beide handelen volgens mij als parasieten, met gevolgen die vernietigend zijn voor het leefmilieu. De staat en de internationale ondernemingen zijn niet alleen sociaal maar ook biologisch dysfunctioneel."

Conservatief en eco-fascist?

PG: "De antropoloog Marshall Sahlins, die u ook citeert in *The Way*, valt niet alleen de fundering van een compe-

titieve sociale orde op basis van de Darwinistische biologie aan, maar elke idee van fundering der sociale orde op een natuurlijke orde. Door uw poging om een sociale orde te grondvesten op een natuurlijke orde, uw nadruk op de sociale samenhang, op de 'onderwerping' van het individu in het kader van de gemeenschap, heeft men u al 'eco-fascisme' verweten. Maar tegelijk, en ik herinner aan uw gehechtheid aan het denken van Kropotkin, verwerpt u categoriek om het even welke vorm van autoritarisme en centralisatie."

EG: "Ik verwerp die beschuldiging van eco-fascisme. Ik ben aanhanger van decentralisatie. Doordat het sociale weefsel geatomiseerd is tot op het niveau van het persoonlijke belang, is er nood aan een macht die *extern* is aan het sociale weefsel. En precies die macht wordt door de staat belichaamd. Het is om die reden dat ik de staat zie als een parasiet ten opzichte van wat men de burgermaatschappij noemt."

PG: "Maar langs de andere kant is uw idee van zelfregulerende, niet-étatistische gemeenschappen verwant met een 'conservatisme' dat van het traditionele gezin de toetssteen van de sociale samenhang maakt. Dat is toch wat u vandaag scheidt van de Green Party, die u overigens mee hebt helpen oprichten. Dat 'conservatisme' dat gefundeerd is op een holistische wereldopvatting, is in feite een 'naturalisme': volgens u zijn de tribale gemeenschappen, in tegenstelling tot de moderne samenlevingen, natuurlijke menselijke levensvormen."

EG: "Absoluut, ja. Het is overigens mijn anti-liberalisme dat mij scheidt van mijn vriend Jerry Mander⁴ die zelf een

liberal is, zoals ze dat in het Engels zeggen. In tegenstelling tot de politieke vrijheid van vroeger die samenging met deelname aan gemeenschappelijke en collectieve zaken, is de moderne liberale vrijheid voor mij een onaanvaardbaar iets."

PG: "Welke plaats geeft u aan vrouwen in dat conservatief 'naturalisme'?"

EG: "Vrouwen spelen volgens mij een zeer belangrijke rol, zowel voor de sociale samenhang, als voor de bescherming van het leefmilieu. Ze hebben niet dat machisme en die competitiviteit die zo'n typisch mannelijke trekken zijn. Ik ben voor een feminisme zoals het wordt verdedigd door Vandana Shiva, die ik trouwens zeer goed ken. Dat feminisme is totaal tegengesteld aan het Amerikaanse feminisme, dat al bij al neerkomt op een omkering van een mannelijk in een feministisch 'machisme'. Weet u, men moet verschillen tussen mannen en vrouwen kunnen aanvaarden, zoals tussen etnieën en culturen. Voor mij, en dat geldt trouwens ook voor Shiva, hebben de culturele, de etnische en de biologische diversiteit een zeer grote waarde. Alle drie worden ze vandaag door de mondiale markteconomie vernietigd."

PG: "U houdt vast aan de erkenning van verschillen tussen etnieën en culturen. Waar situeert u zich dan tegenover het nationaal-socialistisch fascisme dat ook die verschillen onderlijnt, om daarna de superioriteit van bepaalde etnieën of culturen over andere te bevestigen?"

EG: "Het heeft geen enkele zin te stellen dat de ene etnie superieur zou zijn aan de andere. Het biologisch deter-

4 Zie Bibliografie.

minisme dat bij de nationaal-socialistische opvatting centraal staat houdt geen steek. U moet weten dat ik altijd de legitimiteit heb bepleit van de Palestijnse eisen, en dat geldt eveneens voor de Koerdische. Ik weet echt niet hoe sommigen mij van fascisme of eco-fascisme kunnen beschuldigen. Ik geloof niet in de Staat, ik geloof niet in de superioriteit van één ras over een ander en ik geloof niet in het gecentraliseerde industriële systeem."

De noodzaak van zelfvoorziening

PG: "Om even op dat laatste in te gaan: waarop steunt uw kritiek van de industriële techniek?"

EG: "Mijn kritiek steunt essentieel op het feit dat de industriële techniek de democratie onmogelijk maakt. Zij bevestigt en bevoordeelt de expertenregering. De beslissingen in een samenleving waar de technologie alle leefwijzen domineert worden afhankelijk van gesofisticeerde kennis die Jan-met-de-pet ontgaat."

PG: "Het is soms moeilijk om uw denken af te bakenen. Uw opvatting over de relatie tussen culturele en biologische diversiteit is anti-fascistisch, u beschuldigt de moderne samenleving van anti-democratisch functioneren omdat ze meer en meer afhangt van technologie en dus van experten, en terzelfdertijd verdedigt u een traditionele opvatting van het gezin. Hoe verzoent u die twee tendenzen, want - sta me toe dat ik hier termen ontleen bij de socioloog en filosoof Castoriadis - als de traditie zich definieert door de afwezigheid van de vraag naar de legitimiteit van macht en gezag, stelt de democratie van haar kant

dan niet juist deze legitimiteit eeuwig in vraag?"

EG: "Ik wens te onderstrepen dat de democratie waarop ik alludeer, de *politieke* democratie is, en niet de liberale democratie. De eerste gaat samen met een actieve deelname aan collectieve en gemeenschapszaken, maar sluit de vraag van de legitimiteit niet uit. De laatste wordt naar mijn mening echter 'overbodig' zodra er sociale samenhang is. En die sociale samenhang kan slechts gegarandeerd worden in het kader van een zelfvoorzienende subsistentie-economie."

PG: "Draagt de notie van zelfvoorziening niet bij tot verwarring? Men zegt bijvoorbeeld dat de Salvadoraanse economie niet zelfvoorzienend is. Die uitspraak verhult dat de markteconomie nauwelijks rekening houdt met de behoeften van de Salvadoraanse bevolking, maar enkel met de koopkrachtige vraag op de markt. Die ligt in het geval van El Salvador op het niveau van de internationale markt, onder andere in de VS. Daardoor kiezen de grootgrondbezitters voor producten als katoen en tabak in plaats van te produceren voor de lokale markt. De lokale markt heeft voor hen nauwelijks belang omdat de bevolking veelal arm is. Dat wil echter niet zeggen dat de Salvadoraanse economie niet in staat zou zijn haar eigen bevolking te voeden, zelfs al lijdt nu ongeveer 70% van de bevolking aan ondervoeding."

EG: "Hier komen we bij het essentiële punt van de nefaste effecten die de mondiale markteconomie heeft. De Wereldbank definieert zelfvoorziening als de vervulling van de effectieve vraag op de manier zoals u daarnet aangaf. In die benadering hangt zelfvoorziening

onmiddellijk af van monetaire geloofwaardigheid. Een land dat zijn buitenlandse schuld kan terugbetalen of dat geïmporteerde goederen kan betalen —zelfs al zou 80% van die producten noodzakelijk zijn om haar bevolking te voeden— wordt als zelfvoorzienend beschouwd. Deze op export gerichte economische groei vernietigt nu juist de sociale en economische samenhang. Want in gemeenschappen met een lokale of subsistentie-economie gaan die twee elementen noodzakelijk samen. Het is die samenhang, zoals Karl Polanyi in *The Great Transformation* heeft getoond, die door de markteconomie vernietigd wordt. En de markt vernietigt niet alleen die samenhang, maar eveneens de ecosystemen die op het niveau van de huishoudeconomie in evenwicht werden gehouden.”

PG: “Hoe ziet u dan de relatie tussen dat sociale evenwicht en het ecologische evenwicht dat u vermeldt?”

EG: “Dan komen we weer terecht bij de Gaia-hypothese die zegt dat het evenwicht of de homeostase van de individuen slechts kan gerealiseerd en bewaard worden in het kader van een leefomgeving die zelf in evenwicht is, die stabiel is. Er is geen stabiel individu in een instabiele familie, noch een stabiele familie in een instabiele samenleving, noch een stabiele samenleving in een onstabiel ecosysteem, noch een stabiel ecosysteem in een instabiele biosfeer. Dat is de Gaia-hypothese.”

PG: “Vermits we weer bij de parallel zijn aanbeland tussen de sociale orde

en de ecologische orde, tussen sociaal holisme en ecologisch holisme: hoe situeert u zich ten opzichte van Amerikaanse filosofen - ik denk aan Holmes Rolston⁵ en aan Baird Callicott⁶ bijvoorbeeld - die eveneens een holistische opvatting verdedigen, maar die in tegenstelling met uw benadering, zeer duidelijk onderscheid maken tussen de noties van biotische gemeenschap ('wilde' flora en fauna), gemengde gemeenschap (mensen én gedomesticeerde dieren en planten) en menselijke gemeenschap. Zij formuleren een pluralistisch holisme waarvoor de onderwerping van de delen aan het geheel uiteindelijk slechts telt voor wat ressorteert onder de biotische gemeenschap. Zij kunnen zo een ecologisch holisme verdedigen en tegelijk tegemoetkomen aan bepaalde individualistische vereisten van dierenvrienden en aan politieke vereisten die verbonden zijn aan de liberale democratie.”

EG: “Weet u, dat zijn, zoals u zegt, filosofen die zich in feite zeer weinig met ecologie bezighouden en zeker niet in zijn verband met de huidige landbouwgemeenschappen en met de mondiale markteconomie. Ze schrijven vooral in het tijdschrift *Environmental Ethics*, dat zeer theoretisch is en dat niet —of toch alleszins onvoldoende— het economisch marktsysteem in vraag stelt. Het is een systeem dat miljoenen mensen marginaliseert. Dat discours heb je ook niet in het soort van tijdschriften dat zich voornamelijk zorgen maakt om de bescherming van de *Wilderness* of van de *Pristine Nature* (maagdelijke natuur).”

5 Rolston III, H.

1988 *Environmental Ethics*, Temple University Press, Philadelphia.

1994 *Conserving Natural Values*, Columbia University Press, N.Y.

6 Callicott, J.B.

1989 *In Defense of the Land Ethic*, Suny, Albany

Interesses en voorbeelden

PG: "Als laatste deel van dit interview, zou ik willen ingaan op uw achtergronden. Hoe bent u er bijvoorbeeld toe gekomen u aan ecologische problemen te interesseren?"

EG: "Wel luister, in Oxford leerden we één ding: dat wat men aan de universiteit aanleert het tegengestelde is van de werkelijkheid. In de politieke economie leerden we vooral Keynes, terwijl men ons in de filosofie het logisch positivisme aanleerde alsof het het evangelie was."

"Het is vooral het denken van Alfred North Whitehead, samen met Bertrand Russell redacteur van de *Principia Mathematica*, dat mij erg heeft beïnvloed. Hij ligt aan de oorsprong van mijn holistische opvatting over de wereld. Hij was een groot criticus van de moderne reductionistische wetenschap, die vandaag nog altijd de wereld opvat als een grote machine. Na het vitalisme van Aristoteles, van Driesch in Duitsland, en van Bergson in Frankrijk, die tegen de mechanicistische opvatting heeft gereageerd, is het vooral Whitehead die, met het organicisme het tekortschieten van het reductionistische mechanicisme wou aantonen. Voor hem konden de emergentie-fenomenen, zoals de embryogenese bijvoorbeeld, niet adequaat worden aangepakt vertrekkend van het mechanicisme. Daarmee bedoelde hij dat het ontstaan, de ontwikkeling en het functioneren van levende wezens niet kan verklaard worden op basis van de afzonderlijke eigenschappen van hun delen (zoals het mechanicisme stelt)."

"Een simpel voorbeeld: een functionele eigenschap van een vogel zoals

'vliegen' ontstaat of emergeert uit de wijze waarop de specifieke kenmerken en functies van alle delen van het lichaam van die vogel op elkaar inspelen. Bepaalde eigenschappen van een lichaam kunnen dus niet zomaar worden afgeleid uit de som van de afzonderlijke eigenschappen van de delen. Dat betekent ook dat eigenschappen die we toekennen aan delen van een lichaam —bijvoorbeeld het vermogen van een been om stappen te zetten— enkel maar bestaan binnen de verhouding die ze met het hele lichaam hebben."

PG: "In diezelfde lijn van organicistische denkers was er eveneens de bioloog Waddington. Was u in zijn werken geïnteresseerd?"

EG: "Enorm. Ze hadden trouwens in de jaren veertig een club gevormd die, geloof ik, de *Theoretical Biology Club* heette. Er was Needham, Medawar en Joseph Woodger, ongetwijfeld één van de grootsten, maar vandaag wat in de vergeethoek geraakt. Maar met de moleculaire biologie is het alweer het reductionisme dat het gehaald heeft van het organicisme, of wat ik het holisme zou noemen. Toen ik in Montmartre woonde, heb ik vooral gewerkt rond de thema's van de systeemtheorie. Het is de Fransman Joël de Rosnay, die de allergrootste technocraat is, die mij heeft geïntroduceerd in de algemene systeemtheorie van Bertalanffy. Ik heb zelfs een artikel gepubliceerd in 1971, dus nog voor de publicatie van *Limits to Growth* in 1972, in het *General Systems Yearbook*, uitgegeven door von Bertalanffy en Anatole Rappaport, onder de titel 'Limits to Growth in Natural Systems'. Ik werd ook begeesterd door de cybernetica, vooral door de cybernetica van natuurlijke systemen. In die tijd waren het vooral de ingenieurs - in de

eerste plaats de sovjet-ingenieurs - die zich daarvoor interesseerden."

PG: "Bent u ook geïnteresseerd geweest in de werken van Ilya Prigogine?"

EG: "Jazeker, maar weet u, de doelstelling van Prigogine — dat heb ik gemerkt tijdens een vraaggesprek dat hij gegeven heeft met een Frans tijdschrift dat *Prospective et Santé* heette — is de superwetenschap of het genetisch genie te rationaliseren, of als u wil, te legitimeren. Hij legitimeert de 'kolonisering' van het genetische natuurlijke materiaal door hybride wezens, en eigenlijk zelfs door artificiële levende wezens die we zelf zouden geschapen hebben."

PG: "Bedoelt u nu dat Prigogine, door zijn weigering om te geloven aan een gegeven natuurlijke orde, de 'maakbaarheid' van de levende wereld legitimeert en dus terzelfdertijd elke sociale orde, gebaseerd op een natuurlijke orde, delegeitimeert?"

EG: "Exact."

PG: "U was dus ten eerste geïnteresseerd in het verband tussen de nieuwe intellectuele 'instrumenten' die u aanhaalt — systeemtheorie, cybernetica — en de natuurwetenschappen. Was u eveneens beïnvloed door de — toendertijd zeldzame — werken van economen die de economische groei en het staatscentralisme aanvielen, twee thema's die u nu na aan het hart liggen en die als een leidmotief in uw werken terugkeren? Ik denk aan Ezra Mishan, natuurlijk, maar ook aan Leopold Khor

en aan John Papworth, die minder gekend zijn."

EG: "Ik kende Ezra Mishan goed en heb vrij vroeg zijn werken gelezen. Weet u dat hij de inleiding heeft geschreven tot mijn eerste boek dat in 1971 gepubliceerd werd, *Can Britain Survive?* Hij is een zeer kleurrijk personage, hij is erg conservatief, maar tegelijk heeft hij een artikel geschreven om de legalisering van heroïne te verdedigen. Hij is de eerste in Engeland die met kracht heeft gezegd dat de economische groei een slechte zaak was. Dat was in *The Costs of Economic Growth*, gepubliceerd in 1967. Maar er waren ook, buiten Engeland, Kenneth Boulding, een zekere Kapp⁷ en, in een ander, minder expliciet genre, Galbraith."

PG: "Natuurwetenschappen en politieke economie zijn twee thema's die u inspireren. Maar hoe bent u tot de sociale en culturele antropologie gekomen? Want feitelijk pakt *The Ecologist* de ecologische problemen voornamelijk aan van die kant, en niet, zoals andere tijdschriften het doen — ik denk hier aan *Environmental Ethics* in de Verenigde Staten en *Environmental Values* in Engeland — van een meer theoretische en vooral op de waardentheorie gefocuste kant."

EG: "Ik had veel vrije tijd die ik vulde door mij aan van alles te interesseren. Vermits de universiteit mij niets leerde dat met de realiteit te maken had, maakte ik vele reizen naar het buitenland. Ik had zeer veel interesse in de antropologie. Ik heb een Afrikareis gemaakt met

.....

Zie Karl William Kapp *The Social Costs of Private Enterprise*. Cambridge, Harvard University Press, 1950. *Social Costs, Economic Development and Environmental Disruption*. University Press of America 1983. *Für eine ökosoziale Ökonomie. Entwürfe und Ideen*. Fischer, Frankfurt, 1986 (met Kapps biografie én bibliografie).

.....

een zeer goede vriend, James Aspinall, een rijke avonturier die zeer erudiet was in de ornitologie en die ik kende van in Oxford.”

“Daar heb ik een voor mij zeer relevante ervaring opgedaan. Terwijl Aspinall de dieren ging bekijken, ging ik naar de Bosjesmannen. Ik heb hen ontmoet in het Moremi Park. Ik had hen van mijn komst laten verwittigen en ze hielden een welkomstfeest. De vrouwen speelden op een metaalachtig instrument, terwijl de mannen de wind imiteerden, en wilde dieren zoals leeuwen en jakhalzen. Dat duurde de hele nacht lang. Wat daar zo buitengewoon aan was, was het feit dat er, naast de volwassenen, twee cirkels waren waar de kleine meisjes en jongetjes op hun beurt imiteerden wat de volwassenen deden. Daar heb ik begrepen dat in die tribale samenlevingen een zeer sterke samenhang bestaat, een coherentie, die de moderne samenlevingen hebben verloren.”

“Het woord stam heeft bij ons dikwijls de bijbetekenis van kleine landbouw-gemeenschap die in een dorp leeft, maar in feite betekent het ‘volk’ of ‘natie’ —er zijn dertig miljoen Yoruba— maar dan een reële natie die eenzelfde wereldvisie deelt. Wat ik begrepen heb, is dat de vernietiging van die samenhang de bezitterige krachten van het individualisme losmaakt. En dat individualisme betekent voor mij de ontbinding van het sociale weefsel.”

Korte bibliografie

Goldsmith, E. (Ed)

1971 *Can Britain Survive ?* Tom Stacy, London.

Goldsmith, E. et. al.

1972 *Blueprint for Survival*. Penguin Books, London.

Goldsmith, E.

1978 *The Stable Society*. Wadebridge Ecological Center, Camelford, Cronwall (UK).

Goldsmith, E. & Hildyard, N.

1984 *The Social and Environmental Effects of Large Dams*. 3 delen (deel II, 1986, deel III, 1992). Wadebridge Ecological Center, Camelford, Cronwall (UK).

Goldsmith, E.

1988 *The Great U-Turn: De-industrializing Society*. Green Books, Bideford, Devon.

Goldsmith, E. & Hildyard, N

1990 *The Earth Report*. No.2, Mitchell Beazly, London.

Goldsmith, E.

1992 *The Way: An Ecological Word View*. Rider, London.

Goldsmith, E. & Mander, J. (Eds)

1996 *The Case Against the Global Economy*. Sierra Club Books, San Fransisco.

Goldsmith, E.

1996 Wereldhandel en milieu. In: *Ontwikkeling en Duurzaamheid*, Gimeno P., Weiler R. en Holemans D. (red.), VUBPRESS, Brussel: 113-133.

Paul Gimeno is moraalfilosoof en als assistent verbonden aan de Vakgroep Wijsbegeerte en Moraalwetenschap van de Gentse Universiteit. Vertaling en bewerking: Jan Matthieu en Erik Paredis.